

OSTVARENJE SOLIDARNOSTI PO SUPSIDIJARNOSTI

Stjepan BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Autor u ovom radu polazi od teoretske pretpostavke o povezanosti solidarnosti i supsidijarnosti i na osnovi toga pokazuje važnost supsidijarnosti za funkcioniranje solidarnosti, posebno društvene solidarnosti.

U radu se koriste određena empirijska istraživanja, a posebno po prvi put empirijsko istraživanje unutar projekta *Praćenje siromaštva u Hrvatskoj*. U tom posljednjem spomenutom, istraživanju pokušao se dohvatiti i odnos prema supsidijarnosti u Hrvatskoj. U prvoj točki: *Visoka razina osobne i niska razina društvene solidarnosti* pokazuje se općerašireni fenomen u postkomunističkim zemljama, tj. niska razina društvene solidarnosti, što se odnosi i na hrvatsko društvo. U drugoj točki: *Način života u Hrvatskoj ne pogoduje prakticiranju solidarnosti* autor pokazuje kako određeni oblici ponašanja hrvatskih građana (primjerice slabo štede, slabo cijene samostalnost, spremnost na pomoć drugima i samoobrazovanje), odnosno način života 'iznad vlastitih mogućnosti' (pomoću kredita koje sve teže otplaćuju) povećava nepovjerenje i otežava stvaranje 'ozračja solidarnosti'. Treća točka: *Supsidijarnost – nepoznata stvarnost?* donosi rezultate koji govore o praktičnom nefunkcioniranju supsidijarnosti u Hrvatskoj i raspravlja o zaprekama za razvoj supsidijarnosti (primjerice, etos amoralnog familizma). Četvrta točka: *Supsidijarnost otvara nove mogućnosti sudjelovanja, što se može primijeniti na funkcioniranje solidarnosti* upućuje na smisao i značenje supsidijarnosti u europskom društvu. Naglašava se ontološko-antropološko utemeljenje supsidijarnosti u socijalnom nauku Crkve.

Iz rada proizlazi, što se onda pokazuje i u zaključku, da je supsidijarnost nužno potrebna za jačanje društvene solidarnosti u Hrvatskoj. U Hrvatskoj je potrebno tražiti određene modele djelovanja kako bi se stvorilo 'ozračje solidarnosti' i ujedno postupno razvijala supsidijarnost. Na konkretnoj razini moguće je razviti radionice u kojima bi se ljudi upućivali u supsidijarnost kao načelo organizacije društvenoga života koje pridonosi prakticiranju solidarnosti, posebno društvene solidarnosti.

Ključne riječi: osobna i društvena solidarnost, amoralni familizam, opće dobro, supsidijarnost u društvu, supsidijarnost u Crkvi.

Uvod

Tema i značenje solidarnosti u suvremenom društvu, a posebno u tranzicijskim zemljama, zauzimaju sve važnije mjesto. Pod utjecajem globalizacije u

svijetu i velikih društveno-političkih promjena u Europi (1989. do 1991.) nastaju nove okolnosti u kojima se postupno mijenja odnos prema socijalnoj državi. U takvoj novoj situaciji pitanje *solidarnosti* sa sve većim brojem ljudi i naroda, koji se ne mogu ravnopravno natjecati u 'tržišnoj utakmici', postaje temeljnim pitanjem razvoja čovječanstva u nadolazećem vremenu. Pozivi na 'globalizaciju solidarnosti'¹ dobivaju sve veće značenje, no zasada to ostaje na teorijskoj razini. Na osnovi više empirijskih istraživanja, koja su u posljednjem desetljeću vođena u Hrvatskoj, može se istraživati odnos prema solidarnosti u Hrvatskoj. Sve veći broj tekstova, posebno u teološkim časopisima i knjigama,² dobra su podloga za interdisciplinarnu raspravu o solidarnosti u Hrvatskoj. Tranzicijske nevolje hrvatskih građana kao i službeni pregovori Hrvatske za ulazak u Europsku uniju, koji su započeli 2005. godine, dodatni su motiv za raspravu koja se ne će baviti samo konstatiranjem činjenica već će morati oblikovati određena rješenja. U interdisciplinarnoj raspravi važno mjesto zauzima socijalni nauk Crkve, koji u *Kompendiju socijalnog nauka Crkve*³ nudi korisne smjerokaze za etičko-socijalnu raspravu o nužnoj povezanosti solidarnosti i supsidijarnosti, s jedne strane, te velikom značenju supsidijarnosti u djelovanju posredničkih tijela, sudjelovanja građana i uopće civilnoga društva.⁴ U borbi protiv siromaštva, koje onemogućuje ostvarenje onoga »*potpunoga humanizma* koji Crkva priželjkuje i slijedi«, načelo solidarnosti »mora uvijek prikladno uz bok pratiti i načelo *supsidijarnosti*«. ⁵

Polazeći od te teoretske pretpostavke, u ovom radu se donose rezultati određenih empirijskih istraživanja o solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj, obrađuje se solidarnost i tematizira važnost supsidijarnosti i njezina povezanost sa solidarnošću.

---

¹ Među prvima i u više prigoda papa Ivan Pavao II. je pozivao na 'globalizaciju solidarnosti'. U prigodi susreta sa članovima zaklade 'Etika i ekonomija' Ivan Pavao II. govori o potrebi stvaranja nove kulture, novih pravila i novih institucija na nacionalnoj i međunarodnoj razini na osnovu 'globalizacije solidarnosti', usp. IVAN PAVAO II., »La 'globalizzazione della solidarietà' esige una nuova cultura, nuove regole, nuove istituzioni a livello nazionale e internazionale, iscritte nel cuore dell'uomo«, u: *L'Osservatore Romano*, 18. svibnja 2001., str. 4.

² Spomenimo tek tematski broj *Bogoslovske smotre* pod naslovom »Teološko fundiranje solidarnosti u hrvatskom društvu«, 74 (2004.), br. 2 i knjigu: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (uredili), *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.

³ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Koncil 9, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005. Dalje se upotrebljava skraćenica *Kompendij socijalnog nauka Crkve*.

⁴ Usp. *isto*, br. 189, str. 144–145; br. 356–357, str. 257–258.

⁵ *Isto*, br. 449, str. 320.

1. Visoka razina osobne i niska razina društvene solidarnosti

Iz više dosada provedenih empirijskih istraživanja te teoretskih rasprava proizlazi velika razlika između osobne i društvene solidarnosti u Hrvatskoj. Posebna pozornost pitanju solidarnosti posvećena je unutar projekta »Praćenje siromaštva u Hrvatskoj«,⁶ koji je imao dva cilja: a) prikupiti podatke za bolje razumijevanje kretanja siromaštva u Hrvatskoj i b) vidjeti mogućnosti i potencijale solidarnosti, tj. potražiti odgovor na pitanje o unutarnjim kapacitetima hrvatskoga društva za rješavanje problema siromaštva u Hrvatskoj. U ostvarenju ovoga drugog cilja poslužili smo se odrednicama koje proizlaze iz socijalnog nauka Crkve kao teorijskom društveno-socijalnom matricom koja posebno ističe dostojanstvo ljudske osobe, solidarnost, opće dobro i supsidijarnost. Nakon provedenog terenskog istraživanja i obrade podataka,⁷ 14. i 15. listopada 2005. godine održana je međunarodna znanstvena konferencija pod nazivom *Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi*. Sudionici Konferencije dali su *Izjavu za javnost* u kojoj se između ostalog kaže: »Empirijska istraživanja pokazuju visoku razinu osobne solidarnosti u Hrvatskoj i nisku razinu društvene solidarnosti. Visoka razina osobne solidarnosti dobar je temelj za razvoj društvene solidarnosti koja je uvjet za rješavanje nagomilanih socijalnih pitanja.«⁸ Ova konstatacija je rezultat sve temeljitijeg proučavanja problematike solidarnosti u Hrvatskoj. Kada je riječ o proučavanju i prakticiranju solidarnosti u Hrvatskoj, potrebno je voditi računa o najmanje četiri čimbenika:

- a) U bivšem komunističkom sustavu bio je prisutan specifičan oblik institucionalne solidarnosti, prema kojem je probleme trebao rješavati uvijek netko drugi: država, poduzeće, neka organizacija ...
- b) Hrvatski Domovinski rat (1991. – 1995.) pokazao je iznimno visok stupanj osobne i obiteljske solidarnosti (na stotine tisuća zbrinutih prognanika i izbjeglica, kako Hrvata tako i muslimana i drugih nacionalnosti ...).
- c) Proces pretvorbe i privatizacije vlasništva počeo je za vrijeme ratnih stradanja, a obilježen je naglim i nepravednim bogaćenjem malog broja ljudi (uglavnom upravljačkih elita iz doba komunizma) i osiromašenjem većeg broja ljudi koji ostaju gubitnici u pretvorbi i privatizaciji. Takva nepravedna situacija povećala je nepovjerenje u institucije, što utječe na pad solidarnosti.

⁶ Projekt pod nazivom *Praćenje siromaštva u Hrvatskoj* (voditelj Stjepan Baloban) započeo je u rujnu 2002. godine u suradnji dvije crkvene institucije, Hrvatskoga Caritasa i Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve. »Odbor za provođenje Projekta« je zajedno sa konzultiranim stručnjacima osmislio znanstveno provođenje Projekta.

⁷ Terensko istraživanje, od 18. ožujka do 1. travnja 2004. godine, i Tablični izvještaj anketnog istraživanja za projekt *Praćenje siromaštva u Hrvatskoj*, proveo je »Target d. o. o. za istraživanje«.

⁸ S. BUNJEVAC, »Međunarodna znanstvena konferencija u Zagrebu. Siromaštvo i solidarnost u Hrvatskoj«, u: *Glas Koncila* 44 (2005.), br. 43, 23. listopada 2005., str. 4.

- d) Proces tranzicije, koji se odnosi ne samo na gospodarski život nego i na društveni, politički, vjerski život kao i obrazovanje i uopće način svakodnevnog života, traži nove oblike osobne i društvene solidarnosti.

U kontekstu rasprave o razini solidarnosti u Hrvatskoj zanimljivo je istraživanje »Aufbruch«,⁹ koje se krajem 1997. i početkom 1998. godine bavilo postkomunističkim, odnosno tranzicijskim društvima u koja spada i hrvatsko društvo. Autori P. Aračić, G. Črpić, K. Nikodem¹⁰ na temelju toga istraživanja upućuju na razliku između osobne i društvene solidarnosti i na odnos solidarnosti i povjerenja. Iz dviju tablica¹¹ koje slijede proizlazi da u svim bivšim komunističkim, a sada tranzicijskim zemljama, postoji *velika razlika* između osobne i društvene solidarnosti.

Tablica 1. *Solidarnost na osobnom planu*

	Istočna Njemačka	Hrvatska	Litva	Poljska	Rumunjska	Slovačka	Slovenija	Češka	Ukrajina	Mađarska
izrazito nesolidarni	2,3	1,7	1,8	2,6	5,5	2,3	3,9	1,8	10,4	5,5
donekle nesolidarni	15,2	14,3	15,3	15,8	22,3	12,3	14,0	17,3	30,1	21,5
donekle solidarni	45,2	45,6	55,0	41,3	34,1	36,9	39,4	46,9	39,5	39,1
izrazito solidarni	37,3	38,4	27,9	40,3	38,0	48,6	42,6	34,0	20,0	33,8

Tablica 2. *Solidarnost na društvenom planu*

	Istočna Njemačka	Hrvatska	Litva	Poljska	Rumunjska	Slovačka	Slovenija	Češka	Ukrajina	Mađarska
izrazito nesolidarni	6,0	11,1	16,4	18,8	20,8	8,4	8,8	20,7	25,5	13,7
donekle nesolidarni	23,9	32,0	41,9	33,9	30,8	25,8	24,5	37,7	42,3	48,5
donekle solidarni	40,1	35,8	33,1	30,7	26,1	37,1	31,2	29,2	24,0	24,6
izrazito solidarni	30,0	21,1	8,6	16,6	22,3	28,7	35,4	12,4	8,1	13,2

⁹ Empirijsko istraživanje pod nazivom *Aufbruch. Umreženi istraživački projekt u deset postkomunističkih zemalja* (nositelj: P. M. Zulehner, Beč; voditelj za Hrvatsku: P. Aračić, Đakovo).

¹⁰ Usp. P. ARAČIĆ – G. ČRPIĆ – K. NIKODEM, *Postkomunistički horizonti. Obrisu sustava vrijednosti i religijskih orijentacija u deset postkomunističkih zemalja*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2003.

¹¹ *Isto*, str. 102.

U prosjeku u bivšim komunističkim, a sada tranzicijskim zemljama ima 36,0% »izrazito solidarnih« na osobnom planu i 19,6% »izrazito solidarnih« na društvenom planu.

U Hrvatskoj je *društvena solidarnost* (»izrazito solidarnih« 21,1%) niža od *osobne solidarnosti* (»izrazito solidarnih« 38,4%). Rezultati nadalje pokazuju da su u Hrvatskoj *stariji solidarniji u odnosu na mlađe*.¹²

Practiciranje solidarnosti u jednom društvu, a posebno u hrvatskom tranzicijskom društvu, bitno je povezano sa *stupnjem povjerenja među građanima*. Povjerenje je, osim toga, jedan od najvažnijih čimbenika prave i djelotvorne demokracije. Totalitarni sustavi, pa tako i bivši komunistički sustav, ostavili su negativne posljedice i na tom području, kako se može vidjeti iz sljedeće tablice.¹³

Tablica 3. *Možete li općenito reći da ...*

	Istočna Njemačka	Hrvatska	Litva	Poljska	Rumunjska	Slovačka	Slovenija	Češka	Ukrajina	Mađarska
se većini ljudi može vjerovati	22,6	16,8	14,3	14,8	32,9	18,2	16,8	19,6	23,3	23,2
treba biti oprezan s drugim ljudima	66,8	78,9	81,3	79,4	56,6	76,4	77,4	73,0	67,9	74,9
ne znam	10,4	4,4	4,0	5,6	9,3	4,6	-	7,4	8,8	1,7
neodgovoreno	0,2	-	0,4	0,3	1,1	0,8	5,8	-	-	0,3

Velika većina građana u svim bivšim komunističkim zemljama, bez iznimke, drži da treba biti oprezan s ljudima dok tek *svaki peti građanin* u prosjeku drži da se većini ljudi može vjerovati.

U Hrvatskoj 78,9% građana drži da *treba biti oprezan s drugim ljudima*, a tek 16,8% misli da *se većini ljudi može vjerovati*. Daljnje analize pokazuju da su *stariji skloniji vjerovati drugim ljudima*, u odnosu na mlađe koji su u tom smislu manje povjerljivi. Osim toga, osobe s višim ili visokim obrazovanjem sklonije su povjerenju prema drugim ljudima, za razliku od onih sa srednjim i nižim obrazovanjem. Obrazovanje se javlja kao jedan od važnih čimbenika u odnosu na stvaranje povjerenja.¹⁴ U »Izjavi za javnost« međunarodne znanstvene konfe-

¹² Usp. *isto*, str. 102–105.

¹³ *Isto*, str. 106.

¹⁴ Usp. *isto*, str. 107–108.

rencije »Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi« upućuje se na povezanost solidarnosti i povjerenja: »Stvaranje 'ozračja solidarnosti i povjerenja u društvu' je temelj za rješavanje problema siromaštva i socijalne isključenosti u Hrvatskoj te uvjet za postizanje socijalnih standarda i uspješnu integraciju Hrvatske u Europsku uniju.«¹⁵

Šest godina nakon »Aufbrucha« u empirijskom istraživanju 'Praćenje siromaštva u Hrvatskoj' (2004. godine) između ostaloga tražio se odgovor na pitanje o solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj. U tom kontekstu je bilo važno istražiti odnos osobne i društvene solidarnosti. Spremnost hrvatskih građana pomoći određenim kategorijama ljudi testirana je u više pitanja. Dobiveni odgovori pokazuju kako je i ovdje *izražena osobna solidarnost, a upitna društvena solidarnost.*

Tablica 4. *Biste li vi osobno bili spremni pomoći sljedećim skupinama ljudi?*

	sigurno ne	ne	i da i ne	da	sigurno da	ne znam
članovima vaše najbliže obitelji	0,1	0,4	2,3	28,1	68,1	0,8
vašim susjedima	0,7	2,1	15,6	46,5	32,0	3,1
vašim prijateljima	0,1	0,8	7,7	44,6	44,2	2,3
starijim ljudima u vašoj ulici, mjestu	0,1	2,4	17,5	45,8	27,3	6,5
obiteljima s većim brojem djece	0,5	5,8	22,7	41,2	22,2	7,3
siromašnima u vašoj ulici, mjestu	0,5	3,6	21,3	44,3	23,1	6,8
ljudima s posebnim potrebama	0,5	1,4	14,3	47,4	29,8	6,2

Prema rezultatima istraživanja, *sigurno je spremno pomoći*: najbližoj obitelji 68% hrvatskih građana, 32% susjedima, 44% građana svojim prijateljima, 27% starijima u ulici ili mjestu, 22% obiteljima s više djece, 23% siromašnima u ulici ili mjestu, 30% ljudima s posebnim potrebama. Zanimljivo je i indikativno da je ta spremnost pomaganja u odnosu na društveno socijalno ugroženije skupine puno manja nego u odnosu na ljude s kojima se dijeli rodbinska i prijateljska matrica.

¹⁵ S. BUNJEVAC, »Međunarodna znanstvena konferencija u Zagrebu. Siromaštvo i solidarnost u Hrvatskoj« ..., str. 4.

Tablica 5. *Možete li očekivati pomoć od svojih susjeda, prijatelja ili rodbine?*

uopće ne	4,6
uglavnom ne	6,2
i da i ne, ovisi	22,4
da, donekle	34,9
da, u potpunosti	29,5
ne znam	2,2

S obzirom na *očekivanje pomoći od drugih*, ovdje susjeda, prijatelja ili rodbine, dobiveni su sljedeći rezultati: oko 64% hrvatskih građana može očekivati takvu pomoć, 11% ne može očekivati takvu pomoć. To se podudara s prije spomenutom matricom u kojoj se slabo naziru kršćanski i evanđeoski motivi, naime, pomaganje bez rodbinske i prijateljske veze i bez očekivanja pomoći od drugih.

Tablica 6. *Jeste li u posljednjih mjesec dana na neki način pomagali svojim susjedima, prijateljima, rodbini?*

nisam	23,1
jednom	16,6
nekoliko puta	40,3
više puta	19,8

Više od $\frac{3}{4}$ populacije je izjavilo *da je u posljednjih mjesec dana* od trenutka davanja odgovora na neki način, više ili barem jednom *pomoglo svojim* susjedima, prijateljima ili rodbini.

Dobiveni rezultati govore da je u hrvatskom društvu velika spremnost na pomaganje na osobnoj razini, face to face – *osobna solidarnost*.

Sasvim je drukčije sa spremnošću na organiziranu dobrovoljnu pomoć potrebnima u društvu – *društvena solidarnost*.

Tablica 7. *Jeste li spremni dobrovoljno raditi u nekoj humanitarnoj organizaciji, Caritasu, udruzi građana i sl.?*

nisam	51,0
jesam, najmanje jednom mjesečno	21,6
nekoliko puta mjesečno	6,8
najmanje dva sata tjedno	1,9
više od dva sata tjedno	1,1
ne znam	17,2

Više od 50% hrvatskih građana odgovara, i to s izričitim *ne*, da nije spremno organizirati se i pomoći, a 22% je spremno organizirano ponuditi svoju pomoć jednom mjesečno. Tek oko 3% bi bilo spremno barem dva sata tjedno staviti se na raspolaganje potrebnima, što je prema definiciji dobrovoljnog rada potrebno da bi se netko mogao nazvati volonterom.

Tablica 8. *Radite li dobrovoljno u nekoj humanitarnoj organizaciji, Caritasu, udruzi građana i sl.?*

ne	94,1
da, najmanje jednom mjesečno	2,0
nekoliko puta mjesečno	1,1
najmanje dva sata tjedno	0,4
više od dva sata tjedno	0,6
ne znam	1,7

Zabrinjavajuće je i društveno alarmantno da čak 94% hrvatskih *građana ne radi* u nekoj humanitarnoj organizaciji. Kako »Aufbruch« (1997./98.) tako i »Projekt praćenja siromaštva u Hrvatskoj« (2004.) pokazuje da je, s jedne strane, u Hrvata i hrvatskih građana razvijen smisao za osobnu solidarnost. To znači da u ljudima postoje motivi i dobre pretpostavke. S druge strane, očito je da je u Hrvatskoj slabo razvijena društvena solidarnost, tj. ona solidarnost koja pretpostavlja suradnju, sudjelovanje i suodgovornost za zajedničko dobro, bilo da je riječ o zgradi, ulici, mjestu, gradu, kraju ili državi kao takvoj.

Postavlja se pitanje: Zašto je to tako i što priječi razvoj solidarnosti na sadašnjoj društvenoj razini u Hrvatskoj, odnosno, koliko način života utječe na prakticiranje solidarnosti?

2. Način života u Hrvatskoj ne pogoduje prakticiranju solidarnosti

U posljednje vrijeme u Hrvatskoj se sve više govori o 'životu na kredit', svojevrsnom 'bankrotu' velikog dijela pučanstva, ali i o potrošnji koja gotovo nezaustavljivo raste usprkos velikom riziku života na kredit.¹⁶ Zašto je to tako i mogu li se u empirijskim istraživanjima pronaći neke naznake odgovora? Kao odgovor na to pitanje u istraživanju »Praćenje siromaštva u Hrvatskoj« nude se dobiveni rezultati na sljedeća pitanja: štednja, potrošnja, što je na cijeni, a što je opće dobro za hrvatske građane.

---

¹⁶ Dok su neki drugi europski narodi za Božić 2005. godine najavili štednju u trošenju, Hrvati su u trgovinama za Božić 2005. godine potrošili 12% novca više nego prethodne godine.

Tablica 9. *Koja od sljedećih tvrdnji, s obzirom na pitanje štednje, najbolje opisuje vašu situaciju (i vaše obitelji)?*

	%
Uopće ne štedimo	48,7
Štedimo malo	32,7
Znatno štedimo	9,9
Ne znam, ne mogu procijeniti	8,3

Na razini opće populacije oko 10,0% hrvatskih građana izjavljuje da »znatno štedi«, oko trećina ih »štediti malo«, a *gotovo polovica* ih »uopće ne štediti«. Za Hrvatsku, koja se još uvijek bori s posljedicama nametnutog rata i promašene privatizacije i koja se ozbiljno sprema za ulazak u Europsku uniju, to su *poražavajući rezultati*. Takvu situaciju 'nekontrolirane i namjerno podržavane potrošnje' jako dobro koriste nositelji i dobitnici u 'hrvatskom potrošačkom društvu', tj. banke i veliki trgovački lanci koji su uglavnom u rukama stranih vlasnika. Stoga, dobiveni rezultati zvone na uzbunu, upozoravaju političare i hrvatske građane da se intenzivno pozabave ovim problemom, koji bi u budućnosti mogao još više oslabiti standard i uopće hrvatsku poziciju u europskim integracijama.

Tablica 10. *Često se može čuti kako u Hrvatskoj građani troše više nego što zarađuju. Što Vi mislite, žive li građani Hrvatske u tom smislu iznad svojih mogućnosti?*

	%
sigurno ne žive iznad svojih mogućnosti	9,5
uglavnom ne žive	18,1
ne znam	18,7
uglavnom žive	33,2
sigurno žive iznad svojih mogućnosti	20,3

Više od 50% hrvatskih građana misli da Hrvati *žive iznad svojih mogućnosti*, a samo 9,5% misli da sigurno ne žive iznad svojih mogućnosti. *Ako ljudi ne štede, troše ili onoliko koliko imaju ili pomoću kredita više od onoga što stvarno posjeduju.*

Tražeci odgovor na pitanje o načinu života, vrlo je važno pitanje o tome što je više a što manje važno za hrvatske građane.

Tablica 11. *Što najviše cijene hrvatski građani?*

	Spomenuto u %
1. bogatstvo	46,8
2. uspjeh	34,4
3. zdravlje	30,0
4. moć	23,1
5. društveni položaj	21,9
6. djeca	20,7
7. skladna obitelj	19,1
8. snalažljivost	16,5
9. politička podobnost	14,7
10. nacionalna pripadnost	12,5
11. sigurnost	12,1
12. marljiv rad	10,8
13. dobra zabava i izlasci	7,1
14. pripadnost Crkvi/Crkvama	5,8
15. savjesno i profesionalno obavljanje posla	5,6
16. velika potrošnja	5,2
17. samostalnost	3,8
18. spremnost na pomoć drugima	2,2
19. suosjećajnost s drugima	1,1
20. samoobrazovanje	1,0

Usporedimo li na ljestvici što se cijeni više a što manje, tj. prva četiri i zadnja četiri mjesta, dobivamo rezultat koji *tjera na razmišljanje* i na radikalno mijenjanje mentalnog sklopa ako se Hrvati ne žele nekritički prepustiti neoliberalnim vodama i bujicama. Hrvatski građani najviše cijene: bogatstvo, uspjeh, zdravlje i moć. Nasuprot tome, u Hrvatskoj su na ljestvici od 20 mogućnosti na četiri zadnja mjesta: samostalnost, spremnost na pomoć drugima, suosjećajnost s drugima i samoobrazovanje. Dakle, u Hrvatskoj se prema ovom istraživanju najmanje cijeni samostalnost, spremnost na pomoć drugima, suosjećajnost s drugima i samoobrazovanje. To što se trenutno najmanje cijeni, vrlo je važno za razvoj ozračja solidarnosti na društvenoj razini.

Shvaćanje i razvoj solidarnosti vezuje se u *Kompendiju socijalnog nauka Crkve* uz opće dobro. Stoga solidarnost nije »osjećaj neke neodređene sućuti ili površnog ganuća zbog patnji tolikih ljudi, bliskih ili udaljenih. Naprotiv, to je *čvrsta i postojana odlučnost* zauzeti se za *opće dobro*, to jest dobro svih i svakoga, jer

svi smo mi uistinu za sve odgovorni«. ¹⁷ Poruka »*socijalnoga nauka o solidarnosti ističe činjenicu da postoje uske veze između solidarnosti i općega dobra, solidarnosti i opće namjene dobara*«. ¹⁸ Promatrajući solidarnost, u tom kontekstu možemo zaključiti da je za razvoj solidarnosti u Hrvatskoj važan odnos prema općem dobru, o čemu govori sljedeća tablica.

Tablica 12. *Što bi to, prema vašem mišljenju, bilo opće dobro za Hrvatsku?*

	ne	da	ne znam
očuvanje tradicije	7,1	85,8	6,8
ulazak u Europsku uniju	27,6	56,0	16,0
dogovor oko nacionalnih interesa	5,3	84,4	9,8
briga za siromašne	3,4	91,2	4,2
poštovanje dostojanstva svakog čovjeka	2,7	93,5	3,4
poštovanje rada	2,0	94,8	2,7
očuvanje prirodnih izvora/bogatstava	2,0	93,4	3,8
poštovanje zakona	1,7	94,3	3,7
poticajna obiteljska politika	4,6	82,9	11,8
povećanje razine obrazovanosti	1,7	93,3	4,0
jačanje proizvodnje i izvoza	1,0	94,0	4,5
religioznost	15,4	75,0	9,0
privatizacija	26,1	56,7	16,4
povezivanje sa zemljama bivše Jugoslavije	48,3	34,5	16,5
povećanje prava manjinskih skupina (homoseksualci)	49,2	29,5	20,5
razvoj znanosti	2,3	91,3	5,5

Opće dobro za Hrvatsku je, prema mišljenju hrvatskih građana, iznad 90% sljedeće: poštovanje rada (94,8%), poštovanje zakona (94,3%), jačanje proizvodnje i izvoza (94%), poštovanje dostojanstva svakog čovjeka (93,5%), očuvanje prirodnih izvora/bogatstava (93,4%), povećanje razine obrazovanosti (93,3%), razvoj znanosti (91,3%) i briga za siromašne (91,2%). To su izvrsne pretpostavke prije ulaska Hrvatske u Europsku uniju.

Neki dobiveni rezultati o tome što je opće dobro za Hrvatsku *odudaraju od rezultata* dobivenih na pitanje o tome što najviše cijene hrvatski građani. Dok je,

¹⁷ *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 193, str. 148, bilj. 418; IVAN PAVAO II., enciklika *Sollicitudo rei socialis (Socijalna skrb)*, 38: AAS 80 (1988.), 565–566.

¹⁸ *Isto*, br. 194, str. 149.

primjerice, povećanje razine obrazovanosti (93,3%) i razvoj znanosti (91,3%) pri vrhu onoga što je opće dobro za Hrvatsku, samoobrazovanje (1,0%) se, prema mišljenju hrvatskih građana, najmanje cijeni u Hrvatskoj. Ili, poštovanje rada se promatra kao prioritet u ostvarenju općega dobra za Hrvatsku (94,8%), a marljivi rad (10,8%) je na ljestvici onoga što cijene hrvatski građani tek na 12. mjestu. Riječ je o određenim proturječnostima u načinu života i razmišljanja hrvatskih građana o kojima treba voditi računa kada raspravljamo o stvaranju 'ozračja solidarnosti' u Hrvatskoj. No ta svojevrsna atipičnost i proturječna ambivalentnost u ponašanju hrvatskih građana postoji i na drugim područjima osobnog i društvenog života, što su pokazala određena istraživanja.¹⁹

3. Supsidijarnost – nepoznata stvarnost?

Tražeci odgovor na pitanje o tome tko u Hrvatskoj treba rješavati pojedine probleme, u empirijskom istraživanju *Praćenje siromaštva u Hrvatskoj* dobili smo za neke očekivani, a za budućnost hrvatskoga društva *zabrinjavajući rezultat*. Rješavanje gotovo svih važnijih pitanja i problema u Hrvatskoj očekuje se *od neke vlasti*: državne, županijske ili lokalne.

Tablica 13. *Što Vi mislite, koje bi od navedenih problema trebala rješavati državna vlast, lokalna vlast i sami građani, pojedinačno ili organizirano u udrugama?*

	državna vlast	županijska vlast	lokalna vlast	udruženi građani	svatko sam za sebe	ne znam
organizacija škole	70,8	12,5	10,0	0,9	0,7	4,1
pomoć obiteljima s više djece	50,0	18,3	20,5	4,6	1,3	4,1
socijalna pomoć	66,6	13,6	12,8	2,0	0,2	3,4
zdravstvena zaštita	83,6	7,4	4,3	0,4	0,9	2,2
rješavanje stambenog statusa	48,9	18,0	17,4	1,7	8,5	3,9
rješavanje problema nezaposlenosti	68,7	13,4	11,1	0,7	2,1	2,5
sprječavanje nasilja u obitelji	51,6	9,6	19,6	7,7	5,0	5,3
rješavanje problema korupcije i kriminala	82,9	5,9	5,6	1,1	0,7	2,9
briga za starije	35,6	15,4	22,9	16,5	4,2	3,4

¹⁹ Usp. J. BALOBAN (prir.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

	državna vlast	županijska vlast	lokalna vlast	udruženi građani	svatko sam za sebe	ne znam
pomoć samohranim roditeljima	44,1	13,4	24,0	10,2	1,9	4,2
pomoć siromašnima	48,9	13,5	20,2	10,0	0,9	3,1
vrtići i jaslice	37,9	17,5	29,0	5,3	2,5	6,6
organizacija slobodnog vremena djece	15,8	7,5	24,9	15,3	26,6	8,7
pomoć osobama s posebnim potrebama	52,5	13,3	16,8	10,3	0,8	4,9
briga o natalitetu	69,8	5,0	2,6	0,8	14,9	5,8
problem zlorabe droge	65,2	6,2	11,8	6,3	3,9	4,1
probleme u vašem susjedstvu	11,7	4,1	33,8	18,7	22,2	8,2

Prema ovom istraživanju, hrvatski građani rješavanje gotovo svih problema očekuju od države, daleko na drugom mjestu je županijska vlast, a nakon toga lokalna. Simptomatično je da građani od državne vlasti očekuju rješavanje ne samo *socijalnih problema* (primjerice socijalna pomoć (66,6%), zdravstvena zaštita (83,4%), nezaposleni (68,7%), škola (70,8%)) *nego i drugih problema*, poput nasilja u obitelji (51,6%), nataliteta (69,8%), korupcije i kriminala (82,9%), zlorabe droga (65,2%) ...

Ako bismo tablicu dobivenih rezultata *podijelili na dva dijela*, tada bismo na jednoj strani dobili državnu, županijsku i lokalnu vlast, a na drugoj, udruge građana i svakoga samog za sebe.

Od udruga građana i od samih sebe *se malo, a u nekim pitanjima gotovo ništa ne očekuje*. To drugim riječima znači da je načelo supsidijarnosti, koje je sve važnije u društveno-gospodarskom razvoju Europe i svijeta, u Hrvatskoj nepoznato i, što je puno gore, ne primjenjuje se u društvu.

Takav rezultat postavlja brojna pitanja za raspravu kako stručnjaka tako i medija: Kako to da Hrvati i hrvatski građani ne vide da *i oni mogu i moraju* utjecati na rješavanje različitih pitanja i na promjene? Tko će i na koji način rješavati nagomilane probleme? O čemu je ovdje riječ? Zbog čega se rješavanje gotovo svih problema očekuje od vlasti? Simptomatično je da se od udruženih građana, odnosno organizacija civilnoga društva očekuje nešto više tek na nekim područjima: problemi u susjedstvu (18,7%), briga za starije (16,5%), organizacija slobodnog vremena djece (15,3%), pomoć osobama s posebnim potrebama (10,3%), pomoć samohranim roditeljima (10,2%), pomoć siromašnima (10,0%). Koja je svrha i čime se stvarno bave organizacije civilnoga društva i vjerske udruge kada hrvatski građani u njima ne

vide pomoć u rješavanju brojnih problema? Imaju li te organizacije tako slab utjecaj ili se organizacije civilnoga društva, njih oko 28.000 u Hrvatskoj, prije svega bave samim sobom i nekim drugim za građane uistinu *manje važnim pitanjima*? Smijemo li se nadati da će se u hrvatskim medijima davati više prostora onim organizacijama civilnoga društva koje se bave socijalnim problemima, a ne isključivo *istima*, koje se bave nekim političkim, ideološkim i *tek za 'dnevnu politiku'* zanimljivim pitanjima. Krajnje je vrijeme da se civilne organizacije okrenu bazičnim problemima hrvatskoga društva i da budu do kraja depolitizirane.

3.1. Zapreke za razvoj supsidijarnosti u hrvatskom društvu

Tu se susrećemo s prevažnim pitanjem konkretnog funkcioniranja odnosno *ne-funkcioniranja* supsidijarnosti u hrvatskom društvu. Za razliku od europskih društava u kojima se nakon 2. svjetskog rata postupno razvijao civilni sektor unutar različitih udruga, hrvatsko društvo poput drugih, sada tranzicijskih a bivših komunističkih društava, ima puno problema s funkcioniranjem supsidijarnosti na svim razinama. U Hrvatskoj se još uvijek ne shvaća 'ozbiljno' važnost supsidijarnosti, bilo na teoretskoj bilo na praktičnoj razini. Na teoretskom planu počelo se ozbiljnije raspravljati o zaprekama za razvoj supsidijarnosti. To je važno za razvoj civilnog sektora, čime se posebno bavi Gojko Bežovan. Iz njegove analize zapreka ostvarenju supsidijarnosti u hrvatskom društvu²⁰ spominjemo sljedeće: »Poslije pola stoljeća totalitarizma koji je negirao privatno vlasništvo i slobodu udruživanja te politički pluralizam, u Hrvatskoj se razvio sustav vrijednosti u kojem građani očekuju da država bude odgovorna za njihove probleme.«²¹ U Hrvatskoj nisu razvijene institucije civilnog društva koje se razvijaju desetljećima, a posebno je problematičan *sindrom paralizirajućeg pesimizma* koji je zahvatio »sve društvene slojeve i sva područja razvoja. Očekuje se da bi udruženi građani trebali nekoga pitati da im dopusti poduzimanje akcija za zaštitu svojih interesa ili interesa svoje zajednice. Ako podmiruju neku svoju potrebu, primjerice odlazak liječniku ili upis djeteta u vrtić, oni će, poučeni svojim prijašnjim i iskustvima drugih, potražiti unaprijed neku 'vezu' i postati klijentom svojih zaštitnika.«²² U analizi i traženju načina ostvarenja supsidijarnosti u Hrvatskoj potrebno je voditi računa o različitim naslijeđenim problemima. Jedan od velikih naslijeđenih problema je, prema Gojku Bežovanu, 'etos amoralnog familizma'.²³ Držim da je za hrvatsku situaciju

---

²⁰ Usp. G. BEŽOVAN, »Amoralni familizam kao prepreka ostvarenju načela supsidijarnosti u hrvatskom društvu«, u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ, *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj ...*, str. 69–82.

²¹ Isto, str. 69.

²² Isto, str. 71.

²³ G. Bežovan se u tumačenju 'amoralnog familizma' služi teorijom američkog sociologa Edwarda Banfielda, usp. isto, str. 74ss.

vrlo važno raspraviti o nekim još uvijek prisutnim značajkama 'etosa amoralnog familizma', koje su velika zapreka razvoju supsidijarnosti. To se prije svega odnosi na *nesudjelovanje* pojedinaca i skupina, odnosno na to da se javna zbivanja ne shvaćaju kao odgovornost građana. U društvu amoralnog familizma svaka »uključenost građana u civilne inicijative povezat će se s materijalnom koristi i mogućim prijevarama kako bi se do takve koristi došlo ...; samo se državni službenici zanimaju za javna zbivanja jer su oni za to plaćeni ...; službenici na položajima ne identificiraju se s ciljevima organizacije i ne će se zalagati više no što je nužno da zadrže svoje položaje ili (ako je to moguće) da budu promovirani ...; amoralni familizam podrazumijeva da će državni službenik primati mito ako može ostati neotkriven. No bez obzira je li primio mito ili ne, društvo amoralnog familizma smatrat će da ga prima ...; u društvu amoralnog familizma slabi će se zalagati za režim čvrste ruke koji može održati red ...; u društvu amoralnog familizma pretpostavlja se da je vladajuća skupina korumpirana i radi u svom interesu«.²⁴

Amoralnom se familizmu u Hrvatskoj može doskočiti jedino supsidijarnim razvojem hrvatskoga društva, koji pretpostavlja *teoretsku i praktičnu razinu*. *Teoretska razina* se odnosi na tematiziranje problematike kako bi se proširilo teoretsko razumijevanje supsidijarnog razvoja društva, koje zahtijeva promjenu mentalnog sklopa i koje traži određeni misaoni napor kod svih hrvatskih građana. *Praktična razina* se odnosi na dugotrajni proces mijenjanja mentaliteta u kojem se jača svijest odgovornosti i suodgovornosti pojedinaca, za osobno i društveno, za ono što donosi osobnu korist, ali donosi i korist drugome i drugima; zatim proces deideologiziranja civilnih udruga kojima je u središtu briga oko općeg dobra i, konačno, osamostaljenje udruga vjernika laika u Crkvi i društvu. Hrvatski vjernici laici mogu jedino putem supsidijarnosti preuzeti svoj dio odgovornosti i tako pružiti svoj nezamjenjivi doprinos razvoju hrvatskoga društvenog i crkvenog života.

3.2. Potreba za supsidijarnošću u Hrvatskoj

Budući da polazimo od pretpostavke kako se pomoću supsidijarnosti mogu u suvremenom globaliziranom svijetu stvoriti uvjeti za funkcioniranje solidarnosti, u nadolazećem vremenu bit će vrlo važno kako na teoretskom tako i na praktičnom planu hrvatskim građanima približiti supsidijarnost. Pozitivno je što se na teoretskom planu u Hrvatskoj pojavljuju određeni pokušaji tumačenja supsidijarnosti.²⁵ Kako je supsidijarnost važna i u društvu i u Crkvi, potrebno je temeljitije i na interdisciplinarnan način pristupiti obradi supsidijarnosti u Hrvatskoj.

²⁴ Isto, str. 75–78.

²⁵ U tom kontekstu vrijedi spomenuti vrlo koristan članak: J. JELENIĆ, »Ostvarivanje načela supsidijarnosti – trajni izazov i za građane i za institucije«, u: *Obnovljeni život*, 60 (2005.), br. 3, str. 327–338. U članku se iznosi tumačenje načela supsidijarnosti, kako u tzv. laičkoj misli tako i u

Tri su važna momenta na osnovi kojih bi supsidijarnost u Hrvatskoj, kako u Crkvi među teolozima i vjernicima laicima tako i u društvu općenito morala postati nezaobilaznom temom. To su:

a) Crkva – socijalni nauk Crkve

Pojam supsidijarnost usko je vezan uz socijalni nauk Crkve. U jednom službenom socijalnom dokumentu supsidijarnost se po prvi put spominje 1931. godine u socijalnoj enciklici pape Pija XI. *Quadragesimo anno*, br. 80–81.²⁶ Važno je naglasiti da Papa upravo u tom povijesnom razdoblju uvodi u socijalni govor Crkve pojam supsidijarnosti koji se ovdje odnosi prije svega na društvo. To je povijesno razdoblje u kojem se, s jedne strane, nalazi »jaka (asistencijska) država preopterećena pretjeranim i mnogobrojnim brigama i dužnostima (usp. QA, 77–89), a s druge strane, građansko društvo neorganiziranih pojedinaca, prepušteno samo sebi i samovolji države. Nedostaju među-organizacije i među-udruženja građana, nedostaje građansko društvo.«²⁷ Protiv rastućeg mentaliteta totalitarizma, naglašavanje supsidijarnosti želi pojačati povjerenje građana u njihovo djelovanje i aktivnosti i upozoriti na opasnost totalitarne države. Na žalost, načelo i pojam solidarnosti *nije se uspio značajnije probiti* u društvenu sferu sve do novijeg vremena. Premda se supsidijarnost spominje unutar socijalnog nauka Crkve, čini se da bi tek s *Kompendijem socijalnog nauka Crkve* supsidijarnost mogla postati pravim izazovom za teologiju i uopće crkveni život.

b) Ujedinjenje Europe – europsko društvo

U raspravama oko ujedinjenja Europe načelo supsidijarnosti postaje aktualnim i na 'velika vrata' ulazi u društveno-politički govor, a postupno i u važnije dokumente. Supsidijarnost *postaje sastavnim dijelom* društvenog razmišljanja

---

svjetlu socijalnog nauka Crkve, s naglaskom na primjenu načela supsidijarnosti na vertikalnoj i na horizontalnoj razini. Autor članka, Josip Jelenić, trenutačno je dekan Fakulteta društvenih znanosti Papinskoga sveučilišta Gregoriana u Rimu.

²⁶ PIO XI., *Quadragesimo anno*, enciklika, u: M. VALKOVIĆ (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka. Socijalni dokumenti Crkve*, Koncil 3, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 80–81, str. 54–55. »Kao što ne valja pojedincima oduzimati i predavati državi one poslove koje oni mogu obavljati na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću, tako je nepravedno i vrlo škodljivo i za javni poredak opasno davati većemu i višem društvu one poslove koje mogu izvršavati manje i niže zajednice ...«, br. 80, str. 54. Neka »državni vladari budu duboko uvjereni u ovo: što bude savršeniiji hijerarhijski red među raznim udruženjima, u skladu s načelom 'pripomoćne službe' (supsidijarnosti), to će uspješniji biti autoritet društvene vlasti, i to će sretniji i radosniji biti položaj države«, br. 81, str. 54–55.

²⁷ J. JELENIĆ, »Ostvarenje načela supsidijarnosti – trajni izazov i za građane i za institucije«, str. 332.

i djelovanja i gotovo ju je nemoguće izbaciti iz političkih rasprava oko razvoja Europske unije. Kao jedno od glavnih načela ulazi u 'Povelju o Europskom ustavu' (potpisana u Rimu, 29. listopada 2004.), i to u Prvom dijelu pod naslovom: III. *Nadležnosti Unije*, Članak I.–11. *Temeljna načela*. Provođenje kompetencija Unije temelji se na načelima supsidijarnosti i proporcionalnosti.²⁸ Na teoretskom planu o supsidijarnosti se raspravlja kao o načelu organizacije koje može aktivirati građane, pojedine skupine i organizacije civilnoga društva i tako pridonijeti aktivnijem sudjelovanju građana u političkom i uopće u društvenom životu.²⁹

c) Hrvatska – crkvena i društvena javnost

U hrvatskoj crkvenoj i društvenoj javnosti u novije se vrijeme *sa sve više simpatija promatra pojam supsidijarnosti*. Putem socijalnog nauka Crkve ta tema postupno ulazi i u hrvatsku crkvenu i društvenu javnost. Premda se od vremena do vremena na nekim simpozijima i susretima spominje ili raspravlja o supsidijarnosti,³⁰ a u časopisima se pojavljuju i tekstovi o supsidijarnosti, treba naglasiti da se dosada u Hrvatskoj *nije ozbiljnije i interdisciplinarno* pozabavilo tom temom. Razvoj hrvatskoga društva i situacija u Europi stavlja pred hrvatske intelektualce veliki zadatak kako teoretskog tako i praktičnog uvođenja supsidijarnosti u način života i razmišljanja Hrvata i hrvatskih građana. Temeljno je pitanje: Na koji način učiniti supsidijarnost aktualnom u hrvatskom društvu?

²⁸ Usp. CONFERENZA DEI RAPPRESENTANTI DEI GOVERNI DEGLI STATI MEMBRI DELL' UNIONE EUROPEA, Una Costituzione per l'Europa, u: *Il Regno. Documenti*, XLIX (2004.), br. 956, str. 639.

²⁹ U tom kontekstu vrlo je zanimljiva knjiga (kao rezultat doktorske disertacije): A. COLOMBO, *The Principle of Subsidiarity and European Citizenship*, Università Cattolica del Sacro Cuore. Centro di ricerche per lo studio della dottrina sociale della Chiesa, quaderno n. 10, Milano, 2004. Usp. također: A. RAUSCHER (ur.), *Subsidiarität – Strukturprinzip in Staat und Gesellschaft*, J. P. Bachem Verlag Köln, Köln, 2000.

³⁰ Spomenimo susret mladih znanstvenika pod naslovom: *O solidarnosti i supsidijarnosti u hrvatskom društvu* (Samobor, 16. lipnja 2001.) koji je organizirao Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve. S tog je susreta objavljena knjiga: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (uredili), *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., koja obrađuje tu tematiku. O temi *supsidijarnosti* također se raspravljalo na *6. studijskim danima o socijalnom nauku Crkve*, 12. studenoga 2005. godine u Đakovu, koji su za zainteresirane vjernike laike organizirali Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Biskupski ured za promicanje socijalnog nauka Crkve i za društvena pitanja iz Đakova.

4. Supsidijarnost otvara nove mogućnosti sudjelovanja, što se može primijeniti na funkcioniranje solidarnosti

Načelo supsidijarnosti dolazi od latinske riječi *subsidium*, »koja znači 'pomoć iz zaliha, pripomoć'. Tako se u rimskome vojničkom rječniku nasuprot kohortama na bojnome polju (u *prima acies*) stavljaju rezervne kohorte pripravne iza fronte (*subsidiarii cohortes*). Primijenjena na društvo, supsidijarnost označuje pomoćni zahvat većega društvenog ustroja u korist pojedinih ljudi i u korist manjih životnih zajednica, pri čemu će se u većini slučajeva kada je riječ o 'većim socijalnim ustrojima' raditi o državi ili o ciljano organiziranim institucijama.«³¹ Iako na prvi pogled latinsko značenje upućuje prije svega na pomoć, pojam supsidijarnost je *bogat sadržajem*.³² On znači da različite društvene institucije trebaju »pomoći osobi«, a ne nadomjestiti osobu, u obavljanju njezinih funkcija. Kada ljudi, osobe *moгу same* obavljati različite poslove poduzimajući različite inicijative, društvene institucije ne smiju intervenirati, osim da im pomognu u njihovim inicijativama. No u trenucima kada osobe *nisu kadre* obavljati funkcije koje bi inače trebale raditi – zbog psihičkih nedostataka, ekonomskog siromaštva, socijalne ugroženosti, nesposobnosti ili nečega drugoga – viša instancija-institucija mora intervenirati, odnosno pomoći osobi kako bi ona mogla iznova obavljati svoju funkciju.

Slično vrijedi i *za međusobni odnos društvenih institucija*. Načelo supsidijarnosti traži da one društvene institucije, koje su *bliže čovjeku pojedincu*, budu potpomognute od viših instancija. Glavni cilj je pomoći čovjeku-pojedincu kako bi mogao ostvariti različite inicijative. Obitelj, udruge građana i crkvene udruge, gospodarske i poduzetničke udruge, sindikati, političke stranke ... moraju se koordinirati tako da niža institucija uvijek dobiva pomoć od više kako bi mogla funkcionirati u autonomiji i odgovornosti.

4.1. Supsidijarnost u europskom društvu

Reinhard Marx, sada biskup u Trieru i predsjednik »Iustitiae et pax« Njemačke biskupske konferencije, a prije toga profesor socijalne etike u Paderbornu u Njemačkoj, na vrlo zanimljiv način govori o *supsidijarnosti kao načelu oblikovanja društva koje se mijenja*.³³ Supsidijarnost je početkom 90-ih godina dvadesetog stoljeća postala nezaobilazan pojam koji je za jedne 'čarobna formula', 'ključni

---

³¹ J. KARDINAL HÖFFNER, *Kršćanski socijalni nauk*, Kršćanska sadašnjost – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb, 2005., str. 57.

³² Usp. MINIDOSSIERE PER L'ANIMAZIONE, 30, »La sussidiarietà«, u: *Supplemento a La Società*, travanj-lipanj, 1998., 2.

³³ Usp. R. MARX, »Subsidiarität – Gestaltungsprinzip einer sich wandelnden Gesellschaft«, u: A. RAUSCHER (ur.), *Subsidiarität – Strukturprinzip in Staat und Gesellschaft*, J. P. Bachem Verlag, Köln, 2000., 35–62.

pojam 'i 'luka spasa', a za druge 'prazna formula', 'pomodarska riječ' i 'mit'.³⁴ U takvoj društvenoj konstelaciji supsidijarnost se pokazuje kao odgovor na *napetost između individualnosti i socijalnosti čovjeka u modernom društvu*.³⁵ U rasprava-ma na europskoj razini supsidijarnost se, s jedne strane, pokazuje kao raznolik moderan princip ustroja društva. S druge strane, ne mogu se negirati teškoće oko implementacije i stvaranja supsidijarnih struktura. Supsidijarnost *ima funkciju mosta* između nižih i viših instancija.

Prema njemačkom autoru, Otfriedu Höffeu, više važnih momenata govori u prilog velikog značenja supsidijarnosti u suvremenom društvu.³⁶

- Kao prvo i najvažnije jest čovjek pojedinac (*homo singularis*). On je *prva i posljednja točka* oko koje se vrti društveno djelovanje, bez obzira na kojoj se razini to radilo.
- Kompetencije se ne određuju odozgor prema dolje, nego se nalaze prije svega u čovjeku pojedincu. Ako više instancije uzmu previše kompetencija, pojavljuju se neopravdana prisvajanja.
- Čovjek pojedinac ne može se sam brinuti za sebe i stoga je upućen na pomoć drugih. U načelu supsidijarnosti to se pokazuje kao zapovijed i zabrana. Kao *zapovijed* odnosi se na *pomoć* viših instancija nižima, a kao *zabrana* odnosi se na prekoračenje kompetencija viših instancija u odnosu na niže.
- *Zapovijed pomoći* okreće se prema višim društvima i pojašnjava njihovo značenje služenja nižim instancijama.
- Načelo supsidijarnosti može funkcionirati samo tamo gdje je uspostavljena hijerarhija društvenih institucija. Ako ne postoje 'posredna tijela', potrebno ih je ustanoviti.
- Svaka povreda načela supsidijarnosti je nepravedna i prouzročuje kolektivnu štetu. Kršenje supsidijarnosti *sliči povredi* pravednosti. *Pravednost i supsidijarnost* pokazuju se tako kao dvije nedjeljive vodeće veličine etičke argumentacije.

U europskim društvima sve se više govori o krizi funkcioniranja tradicionalne demokracije.³⁷

³⁴ Usp. *isto*, str. 35.

³⁵ Usp. *isto*, str. 43.

³⁶ Usp. O. HÖFFE, »Subsidiaritätsprinzip als staatsphilosophisches Prinzip«, u: K. W. NÖRR – T. OPPERMANN (ur.), *Subsidiarität: Idee und Wirklichkeit: Zur Reichweite eines Prinzips in Deutschland und Europa*, Tübingen, 1997., str. 49–67. Ovdje preuzeto iz R. MARX, »Subsidiarität – Gestaltungsprinzip einer sich wandelnden Gesellschaft« ..., str. 39–41.

³⁷ Ovdje nije riječ samo o problemima unutar Europske unije, što se posebno vidi u (ne)prihvaćanju 'Povelje o Europskom ustavu', nego općenito o tome što se funkcioniranje vlasti sve više udaljava od građana, odnosno građani sve manje sudjeluju u konkretnom oblikovanju politike.

Alessandro Colombo vidi izlaz iz te krize u funkcioniranju načela supsidijarnosti, i to na horizontalnoj i vertikalnoj razini. On raspravlja o *horizontalnoj i vertikalnoj supsidijarnosti*. Supsidijarnost pospješuje organizirano sudjelovanje građana i putem posrednih tijela zauzimanje za opće dobro. Prema A. Colombu *vertikalna supsidijarnost* uređuje raspodjelu ovlasti između različitih stupnjeva vlasti, tj. između države, županija, gradova i općina.³⁸ *Horizontalna supsidijarnost* odnosi se na raspodjelu ovlasti i inicijativa između javnih i privatnih čimbenika unutar civilnog društva, tj. između građana i različitih udruženja. U horizontalnom smislu supsidijarnost može biti koncipirana kao »vrsta 'podjele rada' između javnog sektora i civilnog društva (osoba, obitelj, neprofitne organizacije, tržište)«. ³⁹ Važno je naglasiti da načelo supsidijarnosti zahtijeva »postojanje hijerarhijskog aparata posrednih tijela između pojedinaca i države (osoba, obitelj, udruge civilnog društva, država). Viša razina mora pomoći nižoj (*subsidiium afferre* na latinskom). Obitelj pomaže osobu, društvo pomaže obitelji, država pomaže društvu. Država postoji da bi pomogla osobama koje žive u društvu kako bi one postigle svoj vlastiti ideal«. ⁴⁰

Treba upozoriti na razliku između tzv. 'laičkog – svjetovnog' i 'crkvenog' razumijevanja i tumačenja pojma supsidijarnosti. Dok se u 'svjetovnom' poimanju naglasak više stavlja na konkretnu primjenu, socijalni nauk Crkve »nudi 'zadnje razloge' potrebe i opravdanja načela supsidijarnosti. Prvi, naime, više ističu supsidijarnost kao potrebu čovjeka (pojedince i udruženja) na građanskoj, političkoj i gospodarskoj razini i za očuvanje postojećeg poretka. Društveni nauk Crkve, međutim, daje ontološko-antropološko utemeljenje i opravdanje istoga načela, što njegovoj primjeni daje dimenziju imperativa čovjekova osobnog i društvenog života i djelovanja«. ⁴¹ Ovdje je riječ prije svega o *međusobnom nadopunjavanju* 'svjetovnog' i 'crkvenog' shvaćanja supsidijarnosti, što bi u budućnosti moglo biti predmetom zanimljivih i korisnih rasprava.

Socijalni nauk Crkve nalazi svoje utemeljenje u različitim socijalnim dokumentima, koji naglašavaju da prema načelu supsidijarnosti više društvene ustanove pomažu one društvene ustanove koje su 'bliže čovjeku pojedincu'. Načelo supsidijarnosti nalazi svoj temelj u osobi jer, prema Drugom vatikanskom koncilu: »Počelo, naime, subjekt i svrha svih društvenih ustanova jest i mora biti ljudska osoba, jer ona po samoj svojoj naravi u svemu ima potrebu društvenog života.« ⁴²

---

³⁸ Usp. A. COLOMBO, *The Principle of Subsidiarity and European Citizenship ...*, str. 2.

³⁹ *Isto*, str. 16.

⁴⁰ *Isto*, str. 17.

⁴¹ J. JELENIĆ, »Ostvarivanje načela supsidijarnosti – trajni izazov i za građane i za institucije«, str. 34.

⁴² Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970., br. 25, str. 651.

Što to znači da je osoba počelo, subjekt i svrha društva? »*Počelo*: društvo postoji jer postoji osoba, nije osoba zbog društva, nego društvo zbog osobe.

Subjekt: djelovati treba uvijek čovjek, osoba, a ne neosobni mehanizmi. Društvo treba poticati odgovornost, kreativnost, inventivnost, sudjelovanje, privrženost i inicijativu osobe. Ne smije umrtviti osobu, uništiti je, demotivirati, isključiti.

Svrha: svrha društva i svih društvenih institucija jest stvarati ambijent u kojem se može razvijati osoba i sazrijevati u dobru i istini. U društvu sve počinje od osobe i treba se vraćati osobi. Društvene institucije, među kojima i država, su samo sredstva u službi osobe.«⁴³ Važno je naglasiti da osoba ima *društvenu dimenziju* tako da se osobno i društveno ujedinjuju u ljudskoj osobi. Osim toga, socijalni nauk Crkve govori i o međuovisnosti i različitim udruženjima i ustanovama javnoga i privatnog prava. To ima i velike prednosti koje »omogućuju da se učvrste i unaprijede odlike ljudske osobe i da se osiguraju njezina prava.«⁴⁴ Proizlazi da se načelo supsidijarnosti temelji »na osobi i različitosti osoba. Ta činjenica otkriva narav supsidijarnosti: *prirodna usmjerenost prema drugome i međuovisnost jednih o drugima*. Riječ je o vlastitosti ljudske naravi, nešto što joj pripada kao takvoj. To znači da je načelo supsidijarnosti nužna norma i pravilo za međudjelovanje bilo na horizontalnoj bilo na vertikalnoj razini, tj. između osoba (građana) i njihovih udruženja i između institucija različitog stupnja.«⁴⁵

No supsidijarnost uz dostojanstvo ljudske osobe, opće dobro i solidarnost, temeljno načelo socijalnog nauka Crkve⁴⁶ ima poseban odnos prema solidarnosti i može pridonijeti stvaranju ozračja solidarnosti.

5. Umjesto zaključka: Supsidijarnost kao preduvjet za jačanje društvene solidarnosti

Prema empirijskim istraživanjima kao i prema objavljenim radovima,⁴⁷ jedan od većih problema u Hrvatskoj jest slabo funkcioniranje društvene solidarnosti. Uzroke tome treba tražiti prije svega u bivšem komunističkom totali-

⁴³ MINIDOSSIERE PER L'ANIMAZIONE, 30, »La sussidiarietà«, u: *Supplemento a La Società*, travanj-lipanj, 1998., str. 3.

⁴⁴ Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu ..., br. 25, str. 653.

⁴⁵ J. JELENIĆ, »Ostvarivanje načela supsidijarnosti – trajni izazov i za građane i za institucije«, str. 331.

⁴⁶ Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 160, str. 125–126.

⁴⁷ Usp. S. BALOBAN – G. ČRPIĆ – I. ŠTENGL, »Solidarnost i socijalna (ne)osjetljivost«, u: J. BALOBAN (prir.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 179–205.

tarnom sustavu. Taj sustav je, kako to pokazuju određene studije⁴⁸, pasivizirao ljude na različite načine. Odluke su donošene izvan institucionalnog sustava, a tako i *izvan* kontrole i mogućnosti utjecaja građana i demokratske javnosti. Odluke o svim važnim stvarima, pa tako i o potrebama i pomoći siromašnima, donosili su 'oni na vlasti'.

U takvom sustavu zakoni su bili propisivani i shvaćani 'kao ideali'. Ponašanje ljudi nije bilo sankcionirano prema 'trenutačno važećem zakonu', nego prema 'volji političkih vođa'.⁴⁹ U takvom sustavu svakodnevni život se nije ravnao prema trenutačno važećim zakonima jer zakoni nisu bili temelj za funkcioniranje sustava, a nije se moglo razviti civilno društvo u čijim je temeljima supsidijarnost kao načelo organizacije i solidarnost kao načelo javnog djelovanja.

U bivšem komunističkom sustavu, čiji mentalitet osjećamo još i danas, oblikovana je i promovirana kriva 'institucionalna solidarnost', i to kao obvezatna. Istodobno je raslo nepovjerenje kako u institucije tako i u ljude u bližem i daljnem okruženju.

Nakon demokratskih promjena 1990. godine od *istih ljudi* i tek *dijelom promijenjenih institucija* u javnom životu se 'očekuju' transparentnost, inicijative, profesionalnost i aktivno sudjelovanje. Ljudi, međutim, nemaju ni iskustvo ni nužno potrebne vještine. U takvoj situaciji tranzicije društvenog i privatnog života teško se ostvaruju uvjeti za funkcioniranje društvene solidarnosti.

Novije rasprave sve više skreću pozornost na načelo supsidijarnosti kao načelo organizacije društva. Preko supsidijarnosti se stvara svijest odgovornosti za opće dobro i potreba za aktivnim sudjelovanjem u javnom životu. Tako shvaćena i prakticirana supsidijarnost postaje važnim čimbenikom u prakticiranju društvene solidarnosti.

Socijalni dokumenti Crkve, kao i rasprave o problemima u suvremenom društvu, upućuju na nužnu povezanost između supsidijarnosti i solidarnosti. U borbi protiv siromaštva, uopće u svijetu a tako i u pojedinim zemljama, *Kompendij socijalnog nauka Crkve* potiče da se prema načelu solidarnosti prakticira načelo opće namjene dobara prema kojemu svi moraju imati pristup općem dobru. Solidarnost u borbi protiv siromaštva moguće je realizirati uz pomoć načela »*supsidijarnosti*, zahvaljujući kojemu je moguće poticati duh poduzetništva, osnovnog temelja svakoga društveno-gospodarskog razvoja ... na siromašne se mora gledati 'ne kao na problem, nego kao na one koji mogu postati subjekti i protagonisti nove ljudskije

---

⁴⁸ Usp. P. ARAČIĆ – G. ČRPIĆ – K. NIKODEM, *Postkomunistički horizonti. Obris sustava vrijednosti i religijskih orijentacija u deset postkomunističkih zemalja ...*

⁴⁹ Usp. S. BALOBAN – G. ČRPIĆ, *Moral u tranzicijskoj Hrvatskoj*, u: J. BALOBAN (prir.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str 233–255.

budućnosti za cijeli svijet'«. ⁵⁰ Supsidijarnost se u društveno-gospodarskom životu pokazuje kao protuteža centralizaciji, stvaranju monopola i uopće ozračju različitih oblika totalitarizama. No, načelo supsidijarnosti se ne može ostvarivati bez načela solidarnosti, inače bi se djelovanje prema supsidijarnosti moglo 'izroditi' u individualizam, raslojavanje, partikularizme i zatvaranje u 'uske skupine'. ⁵¹ Ako su osobe »različite, one su također sve jednake. Imaju isto dostojanstvo, ista prava i dužnosti. Dakle, supsidijarnost vrednuje *bogatstvo različitosti*, a solidarnost vodi brigu o velikoj *vrednoti jednakosti*«. ⁵²

U Hrvatskoj je potrebno tražiti određene *modele djelovanja* kako bi se stvorilo 'ozračje solidarnosti'. U tom kontekstu važno je naglasiti nekoliko područja koja su bitna za ostvarivanje kako solidarnosti tako i supsidijarnosti. To je prije svega *poštovanje zakonitosti*⁵³, odnosno prevladavanje anomalije u brojnim oblicima javnoga života. Prevladavanje 'amoralnog familizma' moguće je donošenjem jasnih i provedivih zakona, kao i oblikovanjem sustava i mehanizama kontrole. U tom kontekstu od osobite je važnosti *jačanje digniteta i povjerenja* u važne društvene i državne institucije te jačanje povjerenja u osobe koje djeluju u tim institucijama, poput učitelja, liječnika, policajaca, sudaca, političara ...

Odgovaj za supsidijarnost i društvenu solidarnost treba početi već od najranijeg djetinjstva, i to sustavno već od vrtića i škole. Na konkretnoj razini moguće je razviti radionice u kojima bi se ljudi upućivali u horizontalnu i vertikalnu supsidijarnost te u prakticiranje solidarnosti, posebno društvene solidarnosti. To je moguće na svim razinama od djece i mladih do odraslih i starijih, kako u društvu tako i u vjerskim zajednicama.

Empirijsko istraživanje u projektu *Praćenje siromaštva u Hrvatskoj* (2002. – 2005.) kao i s tim povezana međunarodna znanstvena konferencija *Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi* (Zagreb, 14. – 15. listopada 2005.) pokazali su da socijalni nauk Crkve nudi teoretske i konkretne smjernice za jačanje solidarnosti i supsidijarnosti u društvenom i u crkvenom životu.

»Izjava za javnost« međunarodne znanstvene konferencije *Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi* poziva na suodgovorno oblikovanje hrvat-

⁵⁰ *Kompendij socijalnog nauka Crkve ...*, br. 449, str. 320. Usp. bilj. 943. IVAN PAVAO II., *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2000 (Poruka za Svjetski dan mira 2000.)*, 14: AAS 92 (2000.), 366.

⁵¹ Usp. MINIDOSSIERE PER L'ANIMAZIONE, 30, *La sussidiarietà ...*, str. 5.

⁵² *Isto*.

⁵³ Usp. G. ČRPIĆ, »Mentalitet i donošenje zakona. Analiza jednog aktualnog slučaja«, u: *Nova prisutnost. Časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 1 (2003.), br. 1, str. 155–170; S. BALOBAN, »Krizna zakonitosti i potreba za etikom u Hrvatskoj«, u: V. DUGALIĆ (uredio), *Spe et labore. Zbornik u čast mons. dr. sc. Marina Srakića, biskupa đakovačkog i srijemskog*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2003., str. 405–422.

ske budućnosti: »Europska budućnost Hrvatske nerazdvojivo je vezana sa socijalnom kohezijom i daljnjim razvojem socijalne države. Nužno potrebna reforma socijalne države ne smije ugroziti temeljne socijalne standarde. U toj reformi ne smiju se zaobilaziti domaći stručnjaci.«⁵⁴

Ovaj rad je uputio na važnost supsidijarnosti, posebno u odnosu na društvenu solidarnost bez koje je teško zamisliti socijalnu budućnost Hrvatske. Iz toga proizlazi da su daljnje proučavanje i praktična primjena horizontalne i vertikalne supsidijarnosti preduvjet za društvenu solidarnost i uopće za stvaranje 'ozračja solidarnosti' u Hrvatskoj.

Summary

REALISING SOLIDARITY BY SUBSIDIARITY

On the basis of several empirical research projects that have been conducted in Croatia over the past decade and on the basis of several articles, it is possible to deeply investigate relations towards solidarity as well as the ties between solidarity and subsidiarity. Based on this, it is possible to portray the significance of subsidiarity for solidarity to be able to function and in particular, social solidarity.

The article refers to certain empirical research projects and in particular to empirical research conducted as part of the project Monitoring Poverty in Croatia. This last research attempted to reach towards relations towards subsidiarity in Croatia. Point one, The high level of personal and low level of social solidarity highlights the generally spread phenomenon of post-communist countries, i.e. the low level of social solidarity which is prevalent in Croatian society too. In point two, The way of life in Croatia does not allow solidarity to be practised, the author shows how certain forms of behaviour amongst Croatian citizens (e.g. poor savings, poor evaluation of independence, their lack of readiness to help others; and their poor attitude towards self-education), i.e. their way of life 'is above their means' (living on loans that are all the more difficult to pay off), increases mistrust and hampers any possibility of creating 'an atmosphere of solidarity'. In point three, Subsidiarity – an unknown reality? he presents results on the one hand that speak about practical non-functioning of subsidiarity in Croatia, because solutions to almost all significant questions and problems are expected from some authority: federal, county or local. On the other hand, there is talk of the barriers to developing subsidiarity) e.g. the ethos of amoral Familism) and of the need and prospects of subsidiarity in Croatia. Point four, Subsidiarity opens new opportunities to participation that can be applied to the functioning of solidarity points out the meaning of subsidiarity in European society. The article discusses horizontal and vertical subsidiarity and their meaning to the functioning

---

⁵⁴ S. BUNJEVAC, »Međunarodna znanstvena konferencija u Zagrebu. Siromaštvo i solidarnost u Hrvatskoj« ..., str. 4.

of democracy and civil society in general. Emphasis is placed on the ontological-anthropological foundations of subsidiarity in the social teachings of the Church. Based on the fact that subsidiarity is based on the person and variety of persons leads to the nature of subsidiarity: natural orientation towards others and mutual dependence between each other.

The article shows in its conclusion that subsidiarity is extremely important towards strengthening social solidarity in Croatia. It is necessary therefore to develop subsidiarity both at a theoretical and practical level. In Croatia, it is important to search for certain models of activities in order to create an 'atmosphere of solidarity' and to gradually develop subsidiarity. In that context, the following fields are significant: respect of the law to overcome anomies in numerous forms of public life; strengthening dignity and trust in social and government institutions as well as strengthening trust in people who work in this institutions; education about subsidiarity and solidarity needs to commence from earliest childhood, i.e. systematically from kindergarten and school age.

At a concrete level, it is possible to organise workshops that would point out the notion of subsidiarity to people as a principle of an organised social life that contributes towards practising solidarity and in particular, social solidarity.

Key words: *personal and social solidarity, amoral Familism, common good, subsidiarity in society, subsidiarity in the Church.*